

ОТ ХАЙДУТИН И ОБИРДЖИЯ ДО СОБСТВЕНИК
НА ОМНИБУС – СРЕЩАТА МЕЖДУ БАЕ СЛАВЕ
ОТ „ЧАМКОРИЯ“ И БАЧО ГИЧО ОТ
„ВЪЗВИШЕНИЕ“ НА МИЛЕН РУСКОВ

Николай Боев

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

FROM OUTLAW AND ROBBER TO OWNER
OF MNIBUS – THE MEETING BETWEEN BAE SLAVE
FROM “CHAMKORIA” AND BACHO GICHO
FROM “ELEVATION” BY MILEN RUSKOV

Nikolay Boev

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This study provides a comparative analysis of Milen Ruskov's last two novels, “Elevation” and “Chamkoria”, focusing on the main characters: bacho Gicho and bae Slave. First, the main similarities between the two works are examined, emphasizing the importance of the common topos and the idea of “elevation” as an ideal aspiration. The analysis continues with a detailed examination of the characters themselves, discussing their common traits, mannerisms, and similar fates. Their similarity to the character of Bay Ganyo is also emphasized. Finally, attention is drawn to the characteristic artistic language, which is also key to the author's popularity.

Keywords: Milen Ruskov, Gicho, Slave, comparative analysis, Bulgarian literature, main characters, specific artistic language

„Възвишение“ (2011) и „Чамкория“ (2017) на Милен Русков често се сравняват от критиката поради фокуса си върху български исторически реалии и представянето на различни периоди от миналото ни – Българското възраждане в първия роман и 20-те години на XX в. във второто произведение. Самият Русков също ги съпоставя, като подчертава значението на езика, героя и сюжета като основни фактори в литературата.

Чрез героите си Русков извежда спецификата на посочените исторически периоди и поставя някои ключови въпроси. Изследването ни се фокусира върху образите на двамата главни герои, които изпълняват и функцията на разказвачи в съответните романи: Георги, котленският хайду-

тин, познат като бачо Гичо от „Възвишение“, и Слави Желязков, шофьорът, известен като бае Славе от „Чамкория“. Бойко Пенчев определя последния и като „олекотена версия на бай Гичо, нещо като „Гичо Lite“ (Пенчев/Penchev 2017). Преди „да срещнем“ двамата герои, изследователският ни поглед ще щрихира общото между двете повествования.

По отношение на структурирането на повествованията най-очевидна е функцията на двамата герои – „Възвишение“ започва с думите на бачо Гичо, който разказва сладкодумно и ни прави част от своите премеждия до завършека на романа, който своеобразно се оказва и житейски край на героя. В „Чамкория“ бае Славе още в самото начало възлича читателя в една житейска равностметка през целия ден на 19 октомври и разказва за куп събития, които са се случили през десетилетието, а той е пряко или косвено замесен. Бачо-Гичовата съдба обаче сполетява и бившия таксиметров шофьор Слави Желязков.

Има и един основен топос, който играе важна роля и в двата текста – Арабаконак. В единия случай става дума за обир (на турската хазна в Арабаконак), а в другия за атентат (срещу цар Борис III), но и в двата случая бачо Гичо и бае Славе са замесени по един или друг начин. Включването на точно този топос от Русков не е случайно, това са събития, чието (не)случване оказва сериозен ефект върху историята ни – след обира в Арабаконак е заловен Димитър Общи, което поставя Левски в рискована ситуация и слага край на Вътрешната революционна организация, а след това историята ни е известна. Един от основните въпроси при атентата в Арабаконак е планиран ли е, или се случва на момента, детайл, който Русков въвежда, за да подчертае определени аспекти от епохата през погледа на бае Славе.

Пространството на идеала и в двете книги е висока точка, възвишението, на което и двамата герои се чувстват свободни и могат да избягат от суровата действителност. Във „Възвишение“ това не е Балкана, който е смислово натоварен в нашата литература¹, а са подпланинските места. В „Чамкория“ топосът е курортът Боровец. Това са места, на които хората се чувстват спокойни и далеч от безмилостния водовъртеж на действителността, която обитават. Бачо Гичо и дружината му с нетърпение очакват този период от годината, в който ще се потопят в недрата на природата и ще забравят злободневните задачи. По същия начин любим на бае Славе е последният курс до „Чамкория“, където може да прекара ня-

¹ Според Светлозар Игов този култ към Балкана тръгва от Ботев („На прощаване“, „Хаджи Димитър“), минава през Пенчо Славейков (вж. Пролога към „Кървава песен“) и стига до Йовков, който утвърждава култа към „хайдушкия балкан“ (вж. Игов/Igov 2011).

колко дни далеч от неприятностите: „Че отседнем отсреща в „Сладкарница Хотел Радев“. Всека година за Димитровден отседам там три дни. Това са ми може би трите най-хубави дни в годината“ (MP/MR1).

Горепосочените прилики дават основание да разгледаме двете произведения като близки на формално и съдържателно ниво, да видим как „прозира“ една и съща матрица при изграждането на двата текста на Милен Русков, а по-нататък да мислим и за бае Славе и бачо Гичо като герои от различно историческо време, но със сходен темперамент, действия, а накрая и съдба.

В самото начало на нашите опити за сближаване на тези двама „бунтовници“ (всеки от тях се бунтува срещу тогавашната ситуация по свой начин) вниманието ще бъде фокусирано върху най-очевидната прилика между двамата – това, което хората научават един за друг при първоначална среща: имената, по-конкретно, и приложенията пред тях. Русковият герой от „Възвишение“ Гичо носи името на един от своите кумири – негов съгражданин, първи идеолог и организатор на националноосвободителното движение през Възраждането и автор на една от настолните книги на Гичо, поемата „Горски пътник“ – Георги Раковски. Това е име, което носи със себе си определен тип отговорност към притежаващия го, с избора на името на Гичо сякаш е предопределен пътят му – пътят на революцията. Главният герой от „Чамкория“ пък носи името Слави – славянско име, което е съкратено от Светослав и ни дава сведения за човек, който трябва да бъде „славен, „със слава“, т.е. отново името трябва да зададе посоката на героя. След опознаването на героите, техните нрави и постъпки, опомнянето от първоначалната заблуда е факт и става ясно, че значението на имената при тях е обърнато.

Не по-малко интересни са приложенията към имената на героите. Близките и на двамата се обръщат към тях с „батко“, включително в неговите разновидности „бае“ и „бачо“. Във „Възвишение“ Асенчо още при първата си среща с Гичо се обръща към него с „бачо“ – „Ой та, бачо Гичо“ (MP/MR), това е първа поява на друг герой в разказа на наратора. В „Чамкория“ ситуацията е сходна – бае Славе ангажира вниманието на читателя, за да му обясни „некои работи“ и изведнъж е прекъснат от двете млади девойки Греци и Мици: „Хайде – викат, – бае Славе, нема ли да тръгваме?“ (MP/MR1). Приложенията пред имената на героите, освен да дават допълнителна информация, каквато е и основната им функция, показват специфичен тип доверие и уважение, което идва от околните, от тези, които са им близки обаче (за Гичо най-близък е Асенчо, а за Слави – Пане Дървесния). Тези приложения пред имената освен уважение показват и някаква принадлежност към определена социална група, те са от т.нар. „хора от народа“.

Щом става дума за приложения пред името, няма как да не споменем и един от най-известните герои в българската литература, чието име е нарицателно за определен тип поведение и днес – Алековия Бай Ганьо. Двата Рускови герои се оказват следходници на Бай Ганя – и тук е мястото да споменем, че основният сблъсък в Алековата творба „ние“ (българите) и другите (Европа) е проигран и в двата романа на Русков, в които обаче опитите за комуникация между двете култури са неуспешни: във „Възвишение“ Бачо Гичо така и не успява да убеди французина да му продаде дрехите си и накрая просто ги сваля от гърба му, една малка подробност при тази среща все пак ни дава надежда, че Русковият герой може да се поправи – той оставя пари на чужденеца. Бае Славе, също като бачо Гичо, прави своята среща с европейското чрез облеклото – още при първото му замогване с малко повече пари, той се снабдява с нови „европейски“ дрехи. Навличането на нови дрехи обаче не прави двамата герои по-близки до европейските маниери, също както замяната на агарянския ямурлук с белгийска мантия не превръща Ганьо Балкански в цивилизован и културен човек.

Отличителната черта и на двете книги, която ни държи силно концентрирани и напрегнати от началото до края на творбата, е специфичният художествен език. Той, в съчетание с тънкото чувство за хумор на Русков, са едни от основните причини романистът да е един от масово разпознаваемите съвременни български автори. Такъв тип нетипична лексика се наблюдава отново само в двете му последни книги „Възвишение“ и „Чамкория“, където тя се проявява в речта на двамата главни герои.

Още с излизането си през 2011 г. „Възвишение“ изненадва с нетрадиционната си реч, която привлича мнозина, но и отблъсква немалка част от читателите. Според Светлозар Игов езикът на Гичо е „смесица от котленския му диалект, колоритен личен идиом и преплитане на архаични възрожденски езици, близки до този на кумира на героя – съгражданина му Г. С. Раковски (вж. Игов/Igov 2011a). Литературният критик му дава и висока оценка, назовавайки го „може би най-големият езиков експеримент в българската литература“ (пак там). Мария Калинова също изтъква майсторството по отношение на езика, като отбелязва следното: „Всъщност Милен Русков е съчинил не просто език, а съзнание – несъществуващо и все пак възможно. Създал е глас, който обсебва“ (Калинова/Kalinova 2011).

Софиянецът Слави Желязков също притежава свой уникален езиков арсенал. При него в употреба влиза друг диалект – софийският, все пак той не пропуска възможността да изтъкне за себе си, че е кореняк софиянец: „Мисълта ми е: Софиянче съм си аз, в общи линии, бегайте

всички“. Той приема използването на диалекта като означаващ статута му на столичанин. Димитър Камбуров определя езика на Славе като по-скоро „сказ“ – „идеосинкрално изметнат, изкълчен стил на говорене“, отличаващ се от езика на Гичо във „Възвишение“, който е „еманация на чуждо писмено слово“ и „рупор на възрожденските дискурси“ (Камбуров/Kamburov 2017).

По отношение на лексиката може да се отбележи, че и при двамата се наблюдават още някои характерни черти. И двамата си служат с паразитни изрази, които постоянно присъстват в речта им. Бачо Гичо непрекъснато се опитва да затвърди истинността на казаното с включването на турцизма „аслъ“ (от тур. *всъщност, основно*), което стига до комичност. Бае Славе пък има навика често да се отплесва от основната тема, а след това да се извинява с думите „мене мисълта ми беше друга“ (с този израз и потокът на съзнанието спира и героят отново се връща в реалността²). Използването на цинизми в езика е още нещо, което свързва Гичо и Слави. Хайдутинът от Котел в моменти на афект често си служи с неприлични думи, за да покаже недоволството си, банишорецът пък сам споделя за себе си: „...само псувам под сурдинка. Аз имам такъв навик“ (MP/MR1).

В своята статия за „Възвишение“ Светлозар Игов отбелязва и че Милен Русков следва модела Санчо Панса – Дон Кихот (Гичо и Асенчо също имат своя Росинант – Дядо Юван)“ (вж. Игов/Igov 2011a). Въпреки отричането от страна на Милен Русков за влияние от „Дон Кихот“, ще се опитаме хипотетично да го изведем. Сервантесовата двойка Дон Кихот – идеалист, отхвърлящ реалността в името на своите илюзии, и Санчо Панса – неговият практичен спътник, намира свое отражение във „Възвишение“. Гичо е идеалистът, чиято цел е освобождението на България, а Асенчо го следва с чисто прагматични намерения. Още с първото Асенчово описание Русков ни издава неговия характер: „с тоз ямурлук и лисича капа лице му святка като мишка у дупка или га че катеричка между листие надзърта“ (MP/MR). Неслучайно авторът избира да ни представи Асенчо с лисича капа, която загатва за изменчивата му природата. Също като Санчо, Асенчо, подмамен от обещанията на своя учител (Гичо се явява учител за Асенчо в революционното дело), тръгва по страшния път на революцията. И ако Сервантес със своята книга пародира рицарските романи, то Милен Русков също

² Тази техника (поток на съзнанието) е характерна за модернистичния роман от началото на XX в., напр. „Одисей“ на Джеймс Джойс, „Мисис Далауей“ на Вирджиния Улф и др.

предлага нов прочит на времето: чрез двойката Асенчо – Гичо той развенчава мита за героите от славното Българско възраждане.

В „Чамкория“ Русков също представя двойка, напomniaща Сервантесовите авантюристи – бае Славе и Джина. При тях обаче се наблюдава интересна смяна на ролите в зависимост от ситуацията – и двамата играят ролята на идеалиста (Дон Кихот) или прагматика (Санчо Панса). Джина, когато търси спасение, действа практично, а Славе е просто изпълнител, след като обаче Слави вижда ползата от укриването на Джина, влиза в ролята на Санчо Панса, а Алекси е поставен в донкихотовска позиция.

Двамата герои, освен съратници, имат и свои кумири, които следват. Вече неведнъж стана ясно, че Раковски е идеалът на Гичо за революционер, примерът, на който той подражава. Аналогично, в „Чамкория“ бае Славе също има свой кумир – Димо Казасов. Гичо приема изцяло модела на Раковски, за него той е изключително близък, тъй като са съграждани – и двамата са от Котел – едно от огнищата на Българското възраждане. Изборът на Гичо не е предопределен от непознаване на другите видни възрожденци от периода, показано ни е как освен „Горски пътник“ на своя идол, той непрестанно чете и „Рибния буквар“ на Берон. На него обаче не му вършат работа видните хора на словото – Паисий, Софроний, Берон и др., той самият е луда глава и решава да следва един „образ невъзможен“, както Вазов определя Раковски. Котленският занаятчия е близък и с Димитър Общи, който също е по-близък до модела Раковски, отколкото Берон.³

Бае Славе, от своя страна, е избрал да следва един отявлен интелегент, по-точно вестникар – главния редактор по онова време на в-к „Народ“ – Димо Казасов. Вестник „Народ“ тогава е и основният орган на БРСДП (Българската работническа социалдемократическа партия), т.е. партията, на която симпатизира: „Аз, разбира се, въобще не съм комунист, аз съм социалдемократ, широк социалдемократ“ (MP/MR1). За банишореца, който всячески се опитва да се впише в обществото, е важно да се опита да се образова и да обогати речника си: „Аз от статии на Димо Казасов само думи учим. Да си правим богат речника“ (MP/MR1).

В характера и на двамата герои се наблюдават крайности в поведението. Те умеят много бързо да изпадат в състояние на гняв, но след кра-

³ За по-доброто разбиране на този абзац е необходимо да припомним следното: по време на Българското възраждане има две основни стратегии за освобождение, които се предлагат – първата вижда възможността за свобода чрез борба и проливане на кръв (тази идея застъпват Георги Раковски, Георги Бенковски, Христо Ботев и др.), според другия модел българите трябва да се освободят чрез образование (поддръжници на тази идея са Петър Берон, Васил Априлов, Любен Каравелов и др.).

тък период да се успокояват. Този гняв обаче не е поради доброто разбиране на ситуацията, а по-скоро е породен от тяхната импулсивност, при тях не важи народната максима „мисли два пъти, преди да говориш“.

И така, Гичо – другарят и водач на Асенчо в революционното дело в първите страници на книгата, ни показва своята пълна отдаденост на каузата за освобождение – изоставя семейството си, сигурността, тръгва из балкана посред зима и дори не знае дали ще оцелее, но е готов на всичко, щом става дума за отечеството. Неговата философия откриваме още в самото начало на творбата: „Да се възвисиш, да ти се отворят кепенците, да се издигнеш ти, байно, до знанието и до благородная мисли, да се осъзнайш като словесна твар и човек. Оттука до Делото има една крачка“ (MP/MR). Целият ентусиазъм и готовност на Гичо не траят дълго. Една басня на Асенчо за лъва успява много бързо да развали настроението на Гичо и да го разколебае: „Много ся излъгах аз, че тръгнах с тез, които искат да ги освобождават. Трябваше не да ходя да ги освобождавам, ами да ги лъжа и използвам и кожа им от задник да съдера“ (MP/MR). След тези думи Асенчо логично започва да се чуди защо тогава е необходимо да освобождават българите. Реакцията на Гичо е мигновена, той отново е открил в себе си жертвоготовността и заявява на Асенчо, че насила ще освободи българите.

Ако Гичо се разколебава нерядко в своята кауза за Освобождението, то Славе, който желае да живее според закона, се отказва от тази идея многократно – като се започне от „разкарването“ на Джина и Героя (прякор на анархиста Васил Попов), мине се през схемите със Сашко Портфейла и с Бедната книжка, та чак до укриването на един от най-опасните хора в държавата. Лозунгът за него по-скоро би бил „искам, но не мога“, или както той самият споделя: „Да, аз желаем да спазвам закона! Винаги, когато това е възможно. Понеже то па невинаги е възможно“ (MP/MR1).

В обобщение на направените наблюдения можем да кажем, че двамата приспособенци на Милен Русков си приличат повече, отколкото на пръв поглед изглежда. Нещо повече – при изграждането на романовите си структури (създаващи представа за историческото ни минало) Милен Русков си служи с една и съща схема. Тази основа, на която авторът стъпва, обаче търпи развитие, като в „Чамкория“ виждаме един не само по-обемен роман, но и много по-плътен образ на главния герой. Самият автор споделя, че бае Славе е по-жив герой и много по-непостоянен, не само като характер, но и в мисълта си. Именно в това твърдение се крие същината на дълбоките различия между двамата „приспособенци“, които, макар и част от сходна авторова схема, представляват съвършено различни етапи в развитието на Русковите герои. Ако Гичо е олицетво-

рение на определен тип статичност и по-проста приспособимост към външните условия, то бае Славе разкрива несравнимо по-голяма вътрешна динамика и морална амбивалентност, която го прави не само по-реалистичен и жив, но и по-труден за еднозначна категоризация. Тази разлика в плътността и сложността на характерите е от съществено значение за разбирането на цялостния авторов замисъл и еволюцията в неговата проза, което прави съпоставката между бае Славе и бачо Гичо необходима, тъй като разкрива всички техни разминавания и нюанси.

БИБЛИОГРАФИЯ

Игов/Igov 2011: Игов, С. *Балканът, ханът и чифликът*. София: Литературен форум, 2011. [Igov, S. *Balkanat, hanat i chiflikat*. Sofia: Literaturen forum, 2011.]

Игов/Igov 2011a: Игов, С. Роман за българското Risorgimento. // *Литер-Нет*. 13.10.2011, № 10 (143). <<https://liternet.bg/publish/sigov/milen-ruskov-vyzvishenie.htm>>, 3 септември, 2024. [Igov, S. Roman za balgarskoto Risorgimento. // *LiterNet*, 13 October, 2011, № 10 (143).]

Калинова/Kalinova 2011: Калинова, М. Отзив за романа „Възвишение“ от Милен Русков. // *Литературен вестник*, 31 октомври, 2011. <<https://litvestnik.com/2011/10/31/мария-калинова-милен-русков/>>, 3 септември 2024. [Kalinova, M. Otviz za romana “Vazvishenie” ot Milen Ruskov. // *Literaturen vestnik*, 31 October, 2011.]

Камбуров/Kamburov 2017: Камбуров, Д. Четвъртата височина (след прочита на „Чамкория“ от Милен Русков). // *Литературен вестник*, 15 ноември, 2017. <<https://litvestnik.wordpress.com/на-фокус/четвъртата-височина-след-прочита-на/>>, 3 септември 2024. [Kamburov, D. Chetvartata visochina (sled prochita na “Chamkoria” ot Milen Ruskov). // *Literaturen vestnik*. 15 November, 2017.]

Пенчев/Penchev 2017: Пенчев, Б. Гнозисът и властта (Милен Русков, „Чамкория“, ИК „Жанет 45“, 2017). // *Литературен вестник*, 15 юли, 2017. <<https://litvestnik.com/2017/07/21/гнозисът-и-властта/>>, 3 септември 2024. [Penchev, B. Gnozisat i vlastta (Milen Ruskov, “Chamkoria”, IK “Zhanet 45”, 2017). // *Literaturen vestnik*, 15 July, 2017.]

ИЗТОЧНИЦИ

МР/MR: М. Русков. *Възвишение*. София: ИК „Жанет 45“, 2017. [M. Ruskov. *Vazvishenie*. Sofia: IK “Zhanet 45”, 2017.]

МР/MR1: М. Русков. *Чамкория*. София: ИК „Жанет 45“, 2017. [M. Ruskov. *Chamkoria*. Sofia: IK “Zhanet 45”, 2017.]